

SUMMARY

Raisa Zianiuk

Roman Catholic fraternal societies in the western provinces of the Russian Empire in the late 18th – beginning of 20th century

The article investigates the forms of Catholic fraternal societies in the western provinces of the Russian Empire in the late 18th – beginning of 20th century, main directions of its activities, as well as the policy of imperial authorities on the possibilities of the existence of given religious communities of believers. Keywords: Roman Catholic church, fraternal societies, the Russian Empire, 18th century, 19th century, 20th century, western provinces.

Руслана ШЕРЕТЮК

Римо-католицький вектор місіонерської діяльності Російської православної церкви на Правобережній Україні в другій половині XIX ст.

Проаналізовано засоби і методи місіонерської діяльності Російської Православної Церкви в Південно-Західному краї в другій половині XIX ст., спрямовані на обмеження впливу Римо-Католицької Церкви на автохтонне населення цих земель.

Ключові слова: Правобережна Україна, Російська Православна Церква, Римо-Католицька Церква, місіонерська діяльність, русифікація, конверсія.

Після офіційного «возз'єднання» греко-уніатського населення Правобережної України з Російською Православною Церквою 1839 р. перед вищим церковним і світським керівництвом імперії постало не менш складне завдання зміцнення на цих теренах позицій «благочестя». Саме воно слугувало одним із найбільш дієвих інструментів наступної широкомасштабної акції російського царату, спрямованої на денаціоналізацію, русифікацію та остаточне, згідно з імперською ідеологічною програмою, злиття поліетнічного та поліконфесійного населення цього регіону з Російською імперією.

Вагомим внеском вітчизняної історичної науки у висвітлення питання трансформацій релігійно-церковного життя Правобережної України в другій половині XIX ст. стали наукові праці Б.Бойка, О.Буравського, С.Жилюка, А.Колодного, В.Лось, О.Сагана,

Н.Стоколос, О.Шуби, Н.Щербак, у яких ці автори торкаються окремих аспектів ставлення Російської Православної Церкви до діяльності інших релігійних конфесій у цьому регіоні. Але оскільки сучасні автори розглядали зазначену проблему в загальних рисах, вона вимагає нового, більш докладного прочитання. Виявлені та інтерпретовані автором статті та архівні документи допоможуть у цьому.

Об'єктом пропонованої наукової статті є місіонерська діяльність Російської Православної Церкви на правобережних теренах у другій половині XIX ст., а предметом – її римо-католицький вектор. Мета дослідження: проаналізувати засоби і методи місіонерської діяльності Російської Православної Церкви в Південно-Західному краї в другій половині XIX ст., спрямовані на обмеження впливу Римо-Католицької Церкви на автохтонне населення цих земель.

Одним із пріоритетних напрямів багатовекторної місіонерської діяльності Російської Православної Церкви на Правобережній Україні в другій половині XIX ст. став римо-католицький. Це пояснюється тим, що зусилля владних структур імперії були в цей період зосереджені на вирішенні важливої проблеми для Російської Православної Церкви – повернення з лона Римо-Католицької Церкви тих парафіян, котрі, за висловлюванням офіційних документів того часу, були «спокушені» «латино-польською партією». Щоправда, деякі урядовці висловлювалися за те, щоб «залишити Римлянам спокушених ними Уніатів». Однак вагома кількість останніх (лише 1802-1803 рр. до католицизму перейшло близько 100 тис. уніатів) викликала намір православного духовного відомства повернути їх до «прабатьківської віри», оскільки, як стверджував архієпископ Литовський Й. Семашко, «подібна уступка Римському духовенству буде для нього істинним торжеством і спонукає його до подальших підступів проти Православної Церкви, тим більше, що Православним, а особливо возз'єднаним духовенством оволодіє обов'язково смуток і зневіра у своїх силах»¹. Наполягаючи на поверненні колишніх греко-уніатів з-під опіки латинського кліру, цей ієрарх був переконаний, що «нехай краще Римське духовенство буде в оборонному, ніж у наступальному становищі; займаючись відстоюванням попередніх надбань, воно не буде мати можливості прагнути до нових»².

Нагадаємо, що процес масового переходу колишніх греко-уніатів до римо-католицизму розпочався ще наприкінці XVIII ст., коли на

імператорський престол зійшов цар Павло I. Саме його політика протегування Римо-Католицькій Церкві зумовила конверсію частини переведених (часто із застосуванням примусу і сили) в роки правління Катерини II православних – колишніх греко-уніатів до «латинства»³. Це явище мало місце в релігійно-церковному житті Правобережжя упродовж першої половини XIX ст., однак особливого динамізму воно набуло у 1833-1837 рр., коли на правобережних теренах проходила активна підготовка до офіційного «возз'єднання» Греко-Уніатської Церкви з Російською Православною. Саме в цей час відбувалися радикальні трансформації уніатської культово-обрядової сфери, коли на зміну усталеним церковним звичаям і традиціям прийшли синодально-православні. Пересічними парафіянами вони сприймалися дуже болісно, або ж не сприймалися взагалі. У цьому контексті привертає до себе увагу зміст рапорту чиновників Ямпільського духовного правління, направлений архієпископу Подільському і Брацлавському від 3 квітня 1835 р. У ньому, зокрема, йшлося про те, що, як повідомляв місцевий священик Й. Юрашкевич, 7 селян с.Гнаткова «спокусилися невідомо йому в який час і з якої причини з грекоросійського на римо-католицький обряд»⁴. У цьому документі духовні особи підтверджували, що парафіяльний священик Юрашкевич «пастирськи вмовляв і пропонував їм декілька разів і лякав, щоб вони повернулися до колишнього свого віросповідання». Однак настійливі настанови цього клірика ніякого результату не дали, оскільки селяни повернутися до «прабатьківської віри» «через свою впертість і селянську грубість не хочуть»⁵. Як пояснював ієрей, «ці селяни... хрещені покійним моїм батьком Григорієм Юрашкевичем..., а сповідувалися і причащалися у римських ксьондзів з малолітства і до цього часу, в грекоросійській Церкві на сповіді ніколи не були, також і батьки їх... були римо-католицького віросповідання»⁶.

Першочергові заходи, що, на переконання царської адміністрації, мали перешкодити розвитку цієї тенденції, знайшли своє відображення у секретному розпорядженні департаменту духовних справ іноземних віросповідань Міністерства внутрішніх справ від 31 грудня 1839 р.⁷ У цьому документі, зокрема, містилася вказівка цивільним губернаторам Південно-Західного краю про те, щоб «Всі звичаї, запроваджені на шкоду нашого Православ'я і які залишаються в своїй силі від послаблення місцевого керівництва,... малопомалу непримітним чином, з обережністю, знищувати»⁸. Водночас

представники офіційно-православного табору серед рецептів протидії католицизму, що, на їх думку, працювали б на попередження переходу місцевого населення з православного в римо-католицьке віросповідання, пріоритетними вважали ті, що полягали у підвищенні гідності православного духовенства. Для цього відповідним приписом передбачалося, щоб «позовним справам, розпочатими нашим Духовенством з Польськими обивателями, або їх Духовними, під безпосереднім наглядом Цивільних Керівництв, давати швидкий і правильний хід». Зокрема, під особливий контроль влади переходили справи про «спокушення народу» з православ'я в римо-католицький обряд, яким рекомендувалося «дати належний хід, з наскільки можливим сприянням Єпархіальному Духовному Керівництву в переслідуванні злонамірених спокусників і гідному їх за законами покаранню»⁹. Відтак, піднесення авторитету православного духовенства в другій половині ХІХ ст. на Правобережній Україні було одним із засобів реалізації державно визначеного курсу царату на зміцнення Російської Православної Церкви в цьому регіоні. Це було пов'язано з тим, що проімперські сили розглядали парафіяльний клір як важливий духовний та ідеологічний важіль в Російській імперії. Зрештою, як показав час, їхні розрахунки у цьому контексті виявилися виправданими.

19 березня 1840 р. Синод розіслав по духовних консисторіях Правобережної України і Білорусі секретний указ, в якому були викладені вказівки «стосовно попередження зведення в Латинство по Губерніях Вітебській, Могилевській, Київській, Волинській, Подільській, Мінській, Віленській і Гродненській та області Білостокській»¹⁰. Він, зокрема, містив припис чиновникам духовних відомств зібрати докладні відомості про місцеві римо-католицькі парафії, чисельність їх вірян і духовенства, а також кількість культових споруд і навіть час, коли їм було дозволено здійснювати богослужіння¹¹. Особлива увага при цьому мала бути звернена на римо-католицьких парафіян, зокрема, на «законність» їхнього перебування в цьому віросповіданні. Зрозуміло, що відсутність відповідної інформації ставала незаперечним доказом приналежності особи до православ'я, «спокушеної в колишні часи латинниками».

Потрібно зазначити, що збір таких відомостей розтягнувся на тривалий час, що, до речі, часто відбувалося не з вини православних кліриків. У цьому їм усіляко протидіяло римо-католицьке духове-

нство, не зацікавлене у «втратах» своїх парафіян. Одним із яскравих свідчень цього став рапорт благочинного м. Мінковець Ушицького повіту протоієрея С. Стрельбицького, надісланий в місцеве духовне правління від 24 квітня 1843 р. У ньому йшлося: «складений мною... особливий список осіб, котрі належать Православному віросповіданню, а саме: Марія, Павлина, Фекла і Емілія Туровські; Самсон, Леон, Емілія і Вікторія Ястрембські; Єфимій Тонович і Анна Табенська – і такий до ксьондза Павловського відісланий, з попередженням, що означені особи без будь-якого заперечення належать до Православ'я і парафіяльної Мінковецької Свято-Михайлівської церкви. Однак Павловський, не звертаючи уваги на Височайше повеління, допустив їх в минулу чотиридесятницю в парафіяльному своєму Костелі до сповіді... Про що... рапортую...»¹².

Досить заплутаними, з огляду на відсутність допомоги римо-католицького духовенства православним ієреям, у цій справі стали з'ясування щодо конфесійної приналежності частини парафіян Волинської єпархії. У січні 1847 р. благочинні краю отримали секретне розпорядження від єпархіального керівництва щодо подання відомостей про тих римо-католиків, які «по закону» належали до православного віросповідання. Однак місцеві клірики змушені були рапортувати, що про те, «скільки насправді жителів перейшло в римо-католицизм з унії... немає відомостей»¹³. Так, священник Тростянецької парафії М. Лотоцький з цього приводу зазначав: «Хоча вимагалось багато згаданих списків від латинських ксьондзів м. Колки і м. Вишенськ, однак таких до цього часу я не отримав, а тому й невідомо, хто має бути зарахований з римо-католицького віросповідання до православного віросповідання; немала їх кількість знаходиться в моїй парафії»¹⁴.

Ведення духовними чиновниками ретельного обліку тих осіб римо-католицького віросповідання, які під впливом різних чинників зрештою давали згоду на своє приєднання до православ'я, показало їх доволі обмежену кількість. Так, 1838 р. у Подільській єпархії таких виявилось всього 309 осіб¹⁵. Наступного 1839 р. православні відомства цього краю зафіксували письмові звернення від населення щодо їх переходу з латинства на православ'я: у Проскурівському повіті – 51 заяву¹⁶, Ушицькому повіті – 24¹⁷, Летичівському повіті – 50¹⁸, Ямпольському повіті – 17¹⁹, Літинському повіті – 16²⁰ і Ольгопольському повіті – 13 заяв²¹.

Зауважимо, що серед чинників, які зумовлювали перехід пересічних парафіян з «благочестивої віри» до римо-католицизму, за спостереженнями цивільних і духовних високопосадовців краю, одне з чільних місць належало пишному відзначанню окремих релігійних свят Римо-Католицькою Церквою. Вони, як правило, приваблювали значну кількість парафіян, до речі, не лише католицького віросповідання. Саме остання обставина зумовила появу секретного припису духовної влади імперії, в якому йшлося про те, «щоб Цивільне Керівництво мало під рукою відомості про святкування в кожному Римо-Католицькому монастирі або парафії фестивалів або прощ, щоб за особливого в ці дні напливу народу можна було звертати своєчасну увагу на відвертання можливості відступу від Православ'я в простому народі і залучення його до Латинства»²².

Свідченням глибокої стурбованості самодержавно-синодальної влади помітним розгортанням саме такої тенденції став лист очільника Департаменту духовних справ на ім'я Київського військового, Подільського і Волинського генерал-губернатора від 30 січня 1840 р. У ньому чиновник вимагав від губернатора негайної подачі відомостей про святкування місцевим римо-католицьким духовенством фестивалів, їх назв і часу проведення, а також кількості учасників²³. Зокрема, як вдалося з'ясувати чиновникам, римо-католицький костел св. Іоанна м. Міхновка Київської губернії під час урочистого святкування свого храмового свята збирає до 1 500 вірян²⁴. В м. Чорноострові Проскурівського повіту Подільської губернії тамтешній римо-католицький костел Успіння Божої Матері, відмічаючи 13 червня свято св. Антонія, «приваблює» до цих урочистостей 4 500 осіб, а на святкування Божого Тіла, яке проходило в липні і тривало, як сказано в документі, 8 днів, стікається близько 3 000 вірян²⁵. Проведення великої кількості подібних фестивалів було зафіксовано цивільною владою у Волинській губернії. Так, костел ордену кармелітів босих м. Бердичів з особливою пишністю відзначав День Вознесіння Господнього, Зішестя Св. Духа, Боже Тіло, свято Богородиці шкаплерної, Архистратига Михаїла, Покрови Пресвятої Богородиці, святих Кузьми і Дем'яна, св. Анни. Як мовиться в документі, під час цих фестивалів «кожного разу народу буває до 20 000 душ»²⁶.

У цьому контексті важливо наголосити на тому, що багатівкове співжиття православних, римо-католиків і греко-уніатів сприяло формуванню специфічних особливостей релігійного світогляду,

культури міжконфесійних взаємин автохтонного населення правобережних теренів. Однією з них була відсутність нетерпимості у ставленні до інших віросповідань, що виявлялася в певній лояльності до конфесійних відмінностей. Відтак це, а також плюралізм релігійного світогляду українців, за твердженням авторитетного вітчизняного релігієзнавця Анатолія Колодного, створював передумови для можливості задовольняти свої релігійні потреби в культовій споруді якоїсь іншої конфесії²⁷. Отже, не було нічого дивного у тому, що греко-уніати відвідували урочисті богослужіння римо-католицьких храмів, під час яких надавалося відпущення гріхів, так званих відпустів або прощ. Навпаки, це було досить поширеним явищем у першій половині XIX ст.²⁸

Більше того, варто зазначити, що природна відкритість і толерантність українців, їх віротерпимість упродовж віків «формували тривалу еволюцію релігійного світогляду. Перетоплювалися й спліталися у своєрідну мозаїку різні впливи, і це зрештою надало українському релігійному світоглядові характер еволюційний і синкретичний»²⁹. Ось як писав із цього приводу А. Річинський: «Боротьба ідей все веде до їх фузії... все це зрештою мало наслідком, що хоч у боротьбі за українську душу перемога лишилася за офіційною візантійською ортодоксією..., але суспільністю ця винятковість не опанувала! Суспільність приховала погляди ширші, вільніші, толерантніші, критичніші – те вільнодумство, проти якого даремно боролась потім офіційна ієрархія (засуджуючи такі міркування, що, мовляв, «і ту і сю віру Бог дав»). Київська культура як матеріальна, так і духовна, не стала простим віддзеркаленням візантійства, а залишилась дуже складною синтезом різнорідних течій, доволі самостійно перероблених і перетравлених українським життям»³⁰.

Таким чином, відвідування колишніми греко-уніатами – православному урочистих богослужінь Римо-Католицької Церкви було не лише одним із виявів тогочасної релігійної практики, сформованої упродовж століть під впливом різних чинників, але й свідченням – у ширшому розумінні – етноконфесійної специфіки української культури. Саме тому контроль світських і духовних кіл імперії за відвідуванням «нововозз'єднаної» пастви римо-католицьких храмів на Правобережній Україні в другій половині XIX ст. слід розглядати не лише як бажання центру захистити віруючих Російської Православної Церкви від «згубних» впливів латинства,

але й як відвертий намір знищити самобутні, витворені в лоні народу, прикмети його етноконфесійної культури. Доречним з цього приводу є твердження вітчизняного філософа Олександра Сагана, що наступ московського православ'я на етнічно забарвлену віру українців «перетворився у наступ на етнос при конфліктному вrostанні (а реально – розчиненні, поглиненні, асиміляції) українсько-православного етноконфесійного утворення в російсько-православне»³¹.

Показовим у цьому контексті є розпорядження архієпископа Волинського Антонія на ім'я Луцького протоієрея І. Метельського від 11 вересня 1865 р., в якому владика зокрема зазначав: «Під час відвідання Єпархії стало мені відомо, що досить велика кількість християн, котрі сповідують Православну віру, не рідко відвідують Римо-Католицькі Костели у будь-який час, коли буває в них богослужіння, не кажучи вже про ті дні, в які бувають так звані латинські відпусти, і які, на нещастя, прийнято Православними святкувати разом із папістами»³². За словами архієпископа Волинського, це «не втішне явище показує, наскільки глибоко пустив своє коріння Римо-Католицький езуїтизм». Відтак, аби викоринити його, архієрей зобов'язував підлеглих йому духовних проводити відповідну роз'яснювальну роботу серед парафіян. На переконання керівника Волинської єпархії, для цього «необхідно Пастирям Церкви прищеплювати Православному народу, що хоча Римо-Католицька віра близька до істини, однак все ж не істинна; що древня й істинна віра є лише віра Православна; що її однієї й потрібно триматися для спасіння своєї душі». У цьому документі владика Антоній наголошував на тому, що бездіяльність кліриків у цьому важливому питанні може призвести до збайдужіння вірян, «неминучого охолодження до своєї віри і навіть відпадиння від неї»³³.

З'ясовуючи чинники переходу православних парафіян до римокатолицизму в цей час, сучасні вітчизняні дослідники серед інших причин цього явища називають також наростання відчуженості між сільськими парафіями і значною частиною духовенства, котре все більше відривалося від народного ґрунту і ставало чужим за мовою, культурою, життєвими уподобаннями основній масі українських парафіян. Таке розходження позицій та інтересів духовенства і парафій особливо посилилось у 40-50-х роках ХІХ ст. У цей час на парафію на зміну поколінню священників – прихильників давніх релігійно-церковних традицій, генетично пов'язаних із селом,

громадою і їх духом, прийшло зі зросійщених семінарій нове покоління кліриків «у шовкових рясах, з претензіями панка чи підпанка». Погордливо ставлячись до сільської громади, вони дивилися на парафіян як на «мужиків», завченими фразами критикуючи в парафії все, що хоч якось відрізнялося від великоросійського шаблону. На зміну простій, грубуватій, але зрозумілій селянину проповіді-бесіди, пов'язаній з реаліями селянського життя, прийшли казенні, складені за всіма правилами семінарської науки, проповіді, після яких селяни лише «тяжко зітхали, ніби втративши... останню вітху в житті»³⁴. Відтак, саме в цей період почала виправдовувати себе взята наприкінці 20-х років XIX ст. стратегія самодержавства на проімперське виховання української молоді через російські навчальні заклади.

Солідаризуємося із твердженням авторитетних вітчизняних вчених-релігієзнавців, що саме парафіяльний священик нової генерації як ревний провідник самодержавно-синодальної Церкви, багато в чому чужий за духом простому віруючому, став важливою причиною не лише погіршення відносин між духовенством і парафіянами, але й зростання формального, а з часом – й індиферентного ставлення віруючих до Церкви, що призводило до непоодиноких випадків пошуку віруючими інших шляхів задоволення своїх духовних потреб – релігійних і позарелігійних³⁵. Порівнюючи своїх духівників із ксьондзами, освіченими і шанованими, поставленими в незалежне від парафіян становище, люди мимоволі згадували той час, коли належали до унії. Однак, не маючи змоги повернутися в колишнє віросповідання, вони звертали свої погляди на католицтво³⁶. Показовим у цьому контексті є рапорт благочинного Проскурівського округу В. Більчанського місцевому духовному правлінню від 5 серпня 1893 р., в якому зокрема йшлося про «зловредні дії» ксьондза Фельштинського римо-католицького костелу А. Грущинського. Православний ієрей шкідливість його вчинків вбачав у тому, що латинник не лише «влаштовує для приваблення православних хресні ходи навколо костелу», але й «під приводом навчання молитвам у будинку своїх парафіян навчає дітей польської мови, навіює їм неповагу до православної церкви, внаслідок чого ті, хто ходили до церковно-парафіяльної школи, перестали її відвідувати»³⁷. Згідно висловлювань благочинного Більчанського, шкідливий вплив латинського клірика, котрий мав репутацію талановитого проповідника, «загрожує» православному населенню навколишніх сіл, а тому «не може бути терпимим»³⁸.

Перманентні настійливі заходи з утвердження православ'я, що проводилися духовним чиновництвом у регіонах³⁹, де свого часу панувала унія та була міцною західна духовно-культурна традиція, лише згодом почали приносити свої плоди. Про це свідчить скрупульозна фіксація відповідними відомствами тих, хто «був спокушений в колишні часи з православ'я в латинство», а «нині знову повертаються до православ'я». Зокрема, як йшлося в православному часописі XIX ст., жителі містечка Клещелі Більського повіту Гродненської губернії «були спочатку уніати, але молитви читали по-російськи, поминаючи вселенського архієрея, святішого отця Папу Римського». Під час возз'єднання 1839 р. вони «нізащо» не бажали приєднатися до Російської Православної Церкви і тому залишились уніатами, а незабаром «і зовсім перейшли в латинство, і почали молитися вже по-польськи». Довготривалі (більше 20-ти років!) заходи місцевого православного відомства щодо населення цього містечка дали, зрештою, позитивні результати: 1863 р. воно все без виключення перейшло з римо-католицизму до православ'я⁴⁰. У цьому контексті привертає увагу також той факт, що, згідно відомостей «Віленського вісника», лише 1864 р. жителі сіл Сошно, Селище, Кротово, Столчищі, Закуття, Новосілки, Скуритичі, Полкотичі та Королок Мінського повіту Мінської губернії «повернулись до православ'я» в кількості 450 осіб чоловічої та 437 осіб жіночої статей; Ігуменського повіту – 19 осіб чоловічої та 9 осіб жіночої статей; Пінського повіту – 9 осіб чоловічої та 3 особи жіночої статей. Водночас у Невельському повіті Вітебської губернії «прийняли» православ'я 230 осіб. Таким чином, загальна кількість тих, хто повернувся до православ'я, становила 1 157 осіб⁴¹.

Свідченням не лише ретельного розбору кожного окремого випадку переходу віруючих із православного до римо-католицького обряду представництвами самодержавної влади, але й цинічного ставлення останніх до добровільності вибору віросповідання населення, є наступний епізод. Так, чиновникам Проскурівського повіту Подільської губернії стало відомо про «зведення з Православ'я в Католицизм» жительки с. Іванковець К. Мазур. Зініційоване ними розслідування показало, що ця селянка, сповідувавши «від народження віру католицьку», 1876 р. вийшла заміж за селянина православного віросповідання Є. Сиско. Відтак, з того часу, як йшлося в документі, «під впливом останнього», жінка стала виконувати духовні треби за обрядами Православної Церкви.

Овдовівши, 1885 р. вона вдруге вийшла заміж за селянина-католика Т. Мазура, після чого знову стала сповідувати католицьку віру. Саме остання обставина викликала настійливе бажання керівництва краю повернути К. Мазур до «прабатьківської віри», тобто православ'я, що потягнуло за собою цілу низку розпоряджень, приписів і вказівок з цього приводу ⁴².

Отже, після офіційного «возз'єднання» греко-уніатського населення Правобережної України з Російською Православною Церквою, що відбулося 1839 р., курс етноконфесійної політики царського самодержавства у цьому регіоні був спрямований на централізацію, уніфікацію, бюрократизацію та зросійщення церковно-релігійного життя. Досягнення цих великоімперських завдань безпосередньо пов'язувалося урядовими чиновниками з утвердженням позицій Російської Православної Церкви, оскільки вона та її клір розглядалися ними як важливий інструмент реалізації політики центру.

Саме тому зусилля провідників етноконфесійної політики Російської імперії були в цей період зосереджені на вирішенні проблеми, подолання якої мало зміцнити позиції Російської Православної Церкви – повернення з лона Римо-Католицької Церкви тих парафіян, котрі у свій час були «спокушені» «латино-польською партією». Цей намір владних структур Петербурга зумовив появу низки секретних приписів вищого духовного керівництва імперії, виконання яких передбачало встановлення суворого нагляду за діяльністю римо-католицьких церковних і чернечих осередків в регіоні, а також їх духовенством і парафіянами. Пересічні віряни стають об'єктом прискіпливої уваги цивільної влади, зокрема ретельного з'ясування обставин їхнього перебування в латинському обряді. Водночас під контролем самодержавно-синодального чиновництва опинилося римо-католицьке духовенство, зокрема проведення ним урочистих богослужінь з нагоди особливо шанованих у тій чи іншій місцевості святих і свят. Місцева адміністрація вбачала у їх відзначанні не лише загрозу для «благочестивих» парафіян краю, котрі, беручи участь у надзвичайно урочистих і розкішних святкуваннях римо-католицьких свят, досить часто схилилися до латинського віросповідання, але й підризи позицій Російської Православної Церкви, що йшло всупереч з великоімперськими намірами ствердити й посилити їх.

У контексті місіонерської діяльності Російської Православної Церкви на Правобережжі в цей час поступово й неухильно здійснювалися самодержавні заходи, спрямовані на тотальне знищення своєрідностей українського релігійного світогляду, нівеляцію та викорінення будь-яких виявів етноконфесійної специфіки української культури. Агресивна асиміляція та русифікація на рівні державної та релігійної політики російського православ'я з часом призводять не лише до формального дотримання автохтонним населенням приписів церковного культу, але й до їх профанації. Це виявлялося не тільки у байдужості частини вірян Російської Православної Церкви до задоволення власних духовних потреб, а й в ігноруванні їх виконання.

¹ Записка от 28 декабря 1841 г., на счет предложенного было оставления в Латинстве совращенных Униатов // Записки Иосифа, митрополита Литовского: В 3 т. – СПб.: Типография Императорской Академии Наук, 1883. – Т. 2. – С. 195.

² Там само.

³ Шеретюк Р. Конверсія уніатів Правобережної України до римо-католицизму наприкінці XVIII ст. як один із наслідків етноконфесійної політики російського самодержавства / Р. Шеретюк // Україна і Ватикан. Серія зб. наук. праць. – Вип. IV. – Галич; Івано-Франківськ; Київ, 2011. – С. 237-244.

⁴ ДАХМО. – Ф. 315. – Оп. 1. – Спр. 1174. – Арк. 2 – 2 зв.

⁵ Там само. – Арк. 2 зв.

⁶ Там само. – Арк. 6 – 6 зв.

⁷ ЦДІА України в Києві. – Ф. 442. – Оп. 413. – Спр. 12. – Арк. 54 - 55.

⁸ Там само.

⁹ Там само.

¹⁰ ДАХМО. – Ф. 315. – Оп. 1. – Спр. 1200. – Арк. 2 – 5.

¹¹ Там само. – Арк. 3 зв.

¹² ДАХМО. – Ф. 315. – Оп. 1. – Спр. 1241. – Арк. 5.

¹³ ДАВО. – Ф. 35. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 105 зв.

¹⁴ Там само. – Арк. 106 зв.

¹⁵ ДАХМО. – Ф. 315. – Оп. 1. – Спр. 1193. – Арк. 19.

¹⁶ Там само. – Арк. 2 зв – 3 зв.

¹⁷ Там само. – Арк. 4 – 4 зв.

¹⁸ Там само. – Арк. 5 – 6.

¹⁹ Там само. – Арк. 9 – 9 зв.

²⁰ Там само. – Арк. 10.

²¹ Там само. – Арк. 11 – 11 зв.

²² ЦДІА України в Києві. – Ф. 442. – Оп. 413. – Спр. 12. – Арк. 55.

²³ Там само. – Арк. 63.

²⁴ Там само. – Арк. 95 зв. – 96.

²⁵ Там само. – Арк. 184 зв. – 185.

- ²⁶ Там само. – Арк. 201 зв. – 202.
- ²⁷ Колодний А. М. Україна в її релігійних виявах / А. М. Колодний. – Львів: СПОЛОМ, 2005. – С. 44 – 45.
- ²⁸ Див.: Лось В. Релігійне життя вірних: особливості виконання релігійних практик уніатським населенням Правобережної України (перша половина XIX ст.) / В. Лось // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. VIII. – Дрогобич: Коло, 2004. – С. 264 – 265.
- ²⁹ Цит. за: Річинський А. В. Проблеми української релігійної свідомості / А. В. Річинський. – Вид. третє. – Тернопіль: Укрмедкнига, 2002. – С. 162.
- ³⁰ Там само.
- ³¹ Саган О.Н. Національні прояви православ'я: український аспект / О. Н. Саган. – К.: Світ Знань, 2001. – С. 31.
- ³² ДАВО. – Ф. 35. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 301.
- ³³ Там само. – Арк. 301 – 301 зв.
- ³⁴ Цит. за: Історія релігії в Україні: У 10 т. – Т. 3. – К., 1999. – С. 226 – 227.
- ³⁵ Там само. – С. 227.
- ³⁶ Жилюк С. І., Бойко Б. Є. Релігійна політика царизму на Волині (1793 – 1917 рр.) / С. І. Жилюк, Б. Є. Бойко. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2010. – С. 115–116.
- ³⁷ ЦДІА України в Києві. – Ф. 442. – Оп. 842. – Спр. 475. – Арк. 1.
- ³⁸ Там само.
- ³⁹ ДАВіНО. – Ф. Д – 506. – Оп. 1. – Спр. 193. – Арк. 1 – 6.
- ⁴⁰ Возвращение к православию // Православное обозрение. – 1864. – Январь. – С. 50-51.
- ⁴¹ Возвращение в православие // Православное обозрение. – 1864. – Октябрь. – С. 99-100.
- ⁴² ЦДІА України в Києві. – Ф. 442. – Оп. 842. – Спр. 476. – Арк. 1-18.

SUMMARY

Ruslana Sheretyk

Roman Catholic vector missionary activity of the Russian Orthodox Church in the Ukraine in the second half of the nineteenth century

The article analyzes the means and methods of missionary activity of the Russian Orthodox Church in the Southwest region in the second half of the nineteenth century. Aimed at limiting the influence of the Roman Catholic Church in autochthonous population of these lands.

Keywords: Right-Bank Ukraine, the Russian Orthodox Church, the Roman Catholic Church, missionary activity, Russification, conversion.

Алена Фірыновіч

На стыку веры і палітыкі: касцёльныя дэмаршы 1861–1862 гг. у Расійскай імперыі